

Janta Meža. Latvija Mākslas akadēmija, Tekstilmākslas apakšnozare. Maģistra darba "Romās katoļu baznīcas liturģisko tekstiņu darināšanas tradīciju izpēte Latvijā un uz to balstītas mākslinieciskās jaunrades iespējas" pielikuma daļa. Vadītāja profesore Ieva Krūmiņa. 2021. gads

Margaritas Šakinas teikto dziesmu analīze

Teicējas Margaritas Šakinas dziedāto dziesmu repertuārs bija bagāts gan skaitlisko vienību ziņā, gan arī daudzveidībā (dažādu tradīciju un folkloras slāņu dziesmas). Repertuāra sākotne bija ģimenē dziedātās gan laicīgās, gan garīgās dziesmas, kuras teicēja apguva jau no agras bērnības. Katrai dziesmai bija sava nozīme un laiks, kad to dziedāja. Domājams, tieši šī dziļā izpratne par dziesmu funkcionalitāti un atbilstību situācijai, izveidoja teicējas atmiņā tādu sistēmu, ka viņa visu dzīvi spēja "vajadzīgajā brīdī un vietā" atcerēties atbilstošo melodiju un vārdus, un vēl pie tam to izcili nodziedāt. Arī vēlākā dzīves laikā papildinātais repertuārs labi iekļāvās šajā sistēmā.

Teicējas, kā dziedātājas, kvalitātes ir īpaši izceļamas: tā kā viņa dziedāt mācījās mājas vidē, loģiski, ka viņas dziedāšanas veids pilnībā atbilda veidam, kā tajā laikā tradicionāli dziedāja Ziemeļlatgalē. Tai laikā kā laba dziedātāja balss tika raksturota tāda, kas bija skaļa, stabili turējās tonalitātē. Tautas dziedātājiem vēl kā īpašas kvalitātes izcēla spēju variēt melodiskajā materiālā, kā arī spontāni veidot jaunu balsu partijas, kuras citi nedziedāja, bet kas interesanti papildināja pārējo dziedājumu. Visas šīs kvalitātes piederēja Margaritai kā dziedātājai.

Margaritas balss tembru var īsumā raksturot ar it kā divām pretēji raksturojošām īpašībām: spēcīga balss, bet ar maigu, noapaļotu skaņu. Viņas dziedāto dziesmu melodiskais raksts bija ar bagātu melizmātiku (melodiskie rotājumi), kas atbilda gan viņas dzimtās vietas tradīcijai, gan arī tam, ka viņa brīvi variēja, būdama izcila dziedātāja ar savu individuālo stilu. (Jā, pat tautas dziedātājiem var būt savs individuālais melodiskā materiāla traktējums un "rokraksts", tai pašā laikā nepārkāpjot tradīcijas ietvaru.)

Šī darba autores praktiskā darba vizuālajā risinājumā bija iekļauti vairāku Margaritas dziedāto tautasdziesmu un Dieva dziesmu teksti, kurus no audioierakstiem klausījusies un mūsdienu latgaliešu transkripcijā pārrakstīja valodniece Ilze Sperga.

Darbā izmantoto septiņu tautasdziesmu un trīs garīgo dziesmu teksti.

Izmantoto tautasdziesmu skaitā ir gan teicamās dziesmas, gan *tolku bolsi*, kas raksturo teicējas, izcelsmes ziņā senāko, latgaliešu dziesmu slāni. Šādas dziesmas raksturo gan to izpildījuma veids, kurā katru divrindi iesāk tikai viens dziedātājs (saucējs - solists), bet uz atkārtojuma pievienojas pārējie dziedātāji, gan arī teksta nenaratīvais raksturs – pantu izvēle un savstarpējais virknējums nav statisks, to veido dziesmas saucējs pēc savas izvēles (Boiko Mārtiņš, 2021).

Viena tautasdziesma - *Vokors ūt(i)* - ar savu sižetisko tekstu, melodijas sabalsojumu tercās un arī piedziedājumu pēc katras divrindes skaidri norāda uz dziesmas visai

Janta Meža. Latvija Mākslas akadēmija, Tekstilmākslas apakšnozare. Maģistra darba "Romās katoļu baznīcas liturģisko tekstiliju darināšanas tradīciju izpēte Latvijā un uz to balstītas mākslinieciskās jaunrades iespējas" pielikuma daļa. Vadītāja profesore Ieva Krūmiņa. 2021. gads

jauno, no citām tautām aizgūto izcelsmi. Šādu tautasdziesmu, lai atdalītu no senākā tautasdziesmu slāņa arī zinātniskajā literatūrā sauc par ziņģi.

Interesantu stāstu par tautasdziesmu "*Padzīdam(i), mes muosiņas*" darba autorei atstāstīja folkloriste Iveta Tāle. Savulaik intervējot teicēju par šo dziesmu, viņa ieminējusies, ka nekad iepriekš neesot dzirdējusi dziesmai tādus nobeiguma vārdus, kādus dzied Margarita. Uz šo jautājumu teicēja atbildējusi, ka tas tāpēc, ka viņa pati šos vārdus beigās izdomājusi, lai tā beigtos ne skumji (kā biežāk dziedātajos variantos), bet cerīgi. Šis mazais stāstiņš arī raksturoja teicējas spēju dziesmu interpretēt savai personībai atbilstoši, kas būtībā norādīja uz "dzīvās" tradīcijas klātesamību – nevis mehānisku dziesmas replicēšanu, bet turpinājumu ar aktīvu, variējošu attieksmi. Teicējas piedomātā divrinde tālāk ierakstīta ar trekniem burtiem:

Padzīdam(i) mes muosiņas,
Cīkam vīnā vītiņā.
**Ka dzīduosam, to dzīvuosam,
Ilgu myžu nūdzīvuosam.**

Līdzīgi kā tautasdziesmas, arī garīgās dziesmas (sauktas arī par *svātom* vai *Dīva* dziesmām), īpaši, kuras bija iemācījusies jau bērnībā, Margarita Šakina dziedāja skaļā, pilnīgā krūšu reģistra balsī. Bērnības atmiņās viņa atcerējās un stāstīja par ģimenes iekšējo dienas kārtību, kā bērni tika audzināti ar Dieva vārdu pieminēšanu katrā solī un arī ar noteiktām dziesmām. Piemēram, "*Ontuna dzīsmē*" (dziesma par Sv. Antonu) bija dziedāta tad, kad bija negaisa laiks vai bija pazaudēta kāda vajadzīga lieta (Jansone Kristīne, 2005).

Divas dziesmas: "*O, Dīvs, dīzgon jau leita bej*" un "*Ak, Kungs - Kieniņ!*" arī bija, kā mūsdienu zinātnieki teiktu, funkcionālās dziesmas. Margarita atcerējās, ka tās abas dziedātas īpašos gadījumos saistībā ar lietu. Pirmā dziedāta tad, kad lietus bija jau krietni lijis, visu samērcējis un to vajadzēja apstādināt. Otro - "*Ak, Kungs, Kieniņ!*" - dziedāja, kad lietu vajadzēja Dievam izlūgties, piemēram, ilgstoša sausuma gadījumā. Teicēja vienmēr uzsvēra, ka šo īso dziesmu vajadzēja noteikti dziedāt trīs reizes pēc kārtas, lai būtu atbilstoši rituālam. Vēl teicēja savās atmiņās stāstīja, ka šo dziesmu viņas bērnībā vairs baznīcā nedziedāja, it kā pēc baznīckunga lūguma to nedarīja. Teicēja par šo dziesmu vēl stāstīja (K. Jansones pārlikums literārā valodā): "Baznīcā nesacīja, bet krustmāte pie krusta, kad dziedājām, sacīja. Maija mēnesī dziedājām katru dienu pie krusta, trīsdesmit vienu dienu dziedājām. Krustmāte sacīja tā, ka vajadzēja lietu: "Bērni, nodziedāsim to dziesmu, lai Dievs atsūta lietu." Mums vajadzēja saulītes. Tie vārdiņi arī grāmatā bija. Krustmātei bija tāda vecu veca grāmata, kur tie vārdiņi bija. To mums no grāmatas mācīja"(Jansone Kristīne, 2005).

Tieši šo pašu dziesmu – "*Ak, Kungs Kieniņ!*" - arī no savas bērnības 20. gs. 70-os gados atcerējās Krustpils un Atašienes katoļu baznīcu prāvests Viktors Naglis.

Janta Meža. Latvija Mākslas akadēmija, Tekstilmākslas apakšnozare. Maģistra darba "Romās katoļu baznīcas liturģisko tekstiliju darināšanas tradīciju izpēte Latvijā un uz to balstītas mākslinieciskās jaunrades iespējas" pielikuma daļa. Vadītāja profesore Ieva Krūmiņa. 2021. gads

Uzzinot, ka tradicionālā dziedāšanas grupa "Saucējas" šo dziesmu no Margaritas ir iemācījušas un iekļāvušas savā repertuārā, viņš lūdza atsūtīt ierakstu un vārdus, jo viņš gribētu šo dziesmu atjaunot kā atbilstošās situācijās izmantojamu dziesmu savās draudzēs arī dievkalpojumos baznīcā (2021. g., darba autores sarunas atstāsts ar prāvestu V. Nagli).

Margaritai īpaša dziesma bija "Atej(i), Svāts Gors" ("Nāc, Svētais Gars!"). Par šīs dziesmas funkcionālo kontekstu dzimtajā pusē viņa intervijā I. Tālei izteicās šādi: "Tei dzīsmena bej pyrmuo, kuru, sabraukuši vusi radeni, pavadeja iz bazneicu i dzīdova: "Atej(i), Svāts Gors, Dīvs – Radeituojs, dvieseļu apskaidrinuotuojs". I tī breinišķīgi vuordi tamā dzīsmītē. I ari, ka sagaideja nu bazneicas, arī tāvs ar māmenu guoja priekšā ar svieteibu - suols i maizīte. I vīnmār tū dzīsmīti dzīdova. Daudzi, na munuos kuozuos, bet vuspuor!" (Tāle Iveta, 2004) ("Šī dziesmiņa bija pirmā, kuru visi sabraukušie radiņi pavadīja [jauno pāri - J.M.] uz baznīcu un dziedāja: "Nāc, Svēts Gars, Dievs – Radītājs, dvēseļu apskaidrotājs". Un tie [ir] brīnišķīgi vārdi tai dziesmiņā. Un arī, kad sagaidīja [jaunlaulātos] no baznīcas, tēvs ar māmiņu iznāca priekšā ar svētību – sāli un maizīti. Un vienmēr to dziesmiņu dziedāja. Daudzi, ne manās kāzās vien, bet vispār." - autores pārstāsts literārajā valodā)

Intervijas turpinājums, ko vēl Margarita teica par šo pašu dziesmu: "Un veļ, ka gimenē nūmyra kuods, sovs eistīs. I tod piec bierem atīt nuo kapinīm, jau goldi sokluoti. Vyspirms vajadzeja nudzīduot tū dzīsmi vusim, tūreiz tikai pī mīlasta vareja siestīs. Juo tei dzīsmite bej tuo kuo himna mumsim senuok, nu mumā pusītie, Viļakas pusītie, tys bej tuo!" (Tāle Iveta, 2004) ("Un vēl, kad ģimenē nomira kāds, ļoti tuvs. Un tad pēc bērēm atnāca no kapiņiem, jau galdi bija saklāti. Vispirms vajadzēja visiem nodziedāt to dziesmu, toreiz tikai [pēc tam – J.M.] varēja pie mielasta sēsties. Jo tā dziesmiņa bija tāda kā himna mums senāk, manā - Viļakas pusē. Tas tā bija." - autores pārstāsts literārajā valodā)

Jau iepriekš pieminētais prāvests V. Naglis šīs dziesmas lietojumu saista tikai ar Vasarsvētkiem. Viņaprāt citā laikā šī dziesma tematiski neiederās. Bērēs, dažus gadus atpakaļ, kurās prāvests izvadīja mirušo, grupas "Saucējas" dalībnieces, balstoties uz M. Šakinas atstātu par "Atej(i), Svāts Gors,..." dziesmas lietojumu Viļakā, šo dziesmu dziedāja, par ko prāvests bija ļoti izbrīnīts. Lai arī teksta būtība tiešām runā par Svētā Gara augšāmcelšanās brīnumu, kā arī par Dieva žēlastību un klātesamību cilvēka gaitās šai dzīvē, šīs dziesmas lokālā lietojuma atšķirības norāda tikai uz to, ka tradīcija nav statistiska - tai var būt interpretācijas laikā un vietā. Abos gadījumos (gan, ka var dziedāt šo dziesmu bērū gadījumā, gan, ka nevar) dziesmas lietojums ir traktējams kā atbilstošs tradīcijai.

Saistībā ar baznīcas dziesmu dziedāšanu vēl tik jāpiemin, ka to dziedāšanā dziedātājam ir īpaši svarīgi saskaņot melodisko ritma plūdumu ar tekstu. Pretstatā tautasdziesmām, kurās parasti viena dainas četrinde ir noteiktā dzejas ritmikā,

Janta Meža. Latvija Mākslas akadēmija, Tekstilmākslas apakšnozare. Maģistra darba “Romās katoļu baznīcas liturģisko tekstiliju darināšanas tradīciju izpēte Latvijā un uz to balstītas mākslinieciskās jaunrades iespējas” pielikuma daļa. Vadītāja profesore Ieva Krūmiņa. 2021. gads

religīzisko dziesmu vārdi gandrīz visos gadījumos ir ņemti no Dziesmu grāmatām, kuras, savukārt, ir tulkotas no citām valodām. Dzejas ritmika šajos dziesmu tekstos parasti ir otršķirīga aiz satura, kas ir primārais. (Boiko Mārtiņš, 2021) Tāpēc dažkārt dziedātājiem melodijā ir “jāieloka” dziesmu vārdi, kas nemaz tai neatbilst. Lai to veiktu, tekstā ļoti bieži ir jāsapludina vārdi bez atstarpēm vai pretēji – jāvelk kāds patskanis gari monotoni vai saskaldīti.

Piemēram, viens pants no Margaritas dziedātas baznīcas dziesmas, kā rakstīts latgaliešu literārajā transkripcijā:

*O, Kungs - Kieniņ, Dīvs – pasaulā globuotouj,
Dūd mums sovu zieļesteibu.
Vajadzeigu lītu, augļus zemei.
Kab zynuotu pasaulš,
Ka Tu esi Dīvs un Kungs Myusu.*

Dziedot tomēr fonētiski teksts jāizdzied veidā, kā uzrakstīts tālāk (+ zīme lietota, ja blakusesošos vārdus teicēja nodzied bez atstarpes; patskaņu izdziedāšanā uzsvēta to atkārtošana vai iestarpinājumi):

*O, Kungs+Kieniņ, Dīvs – pasaulā gloobuotuoj,
Dūd(i)+mum(i)s soovu zieļesteeebu.
Vajadzeigū+lītu, au(v)gļus zemei.
Kab zynuotu paaasaulš
Ka Tu esi+Dīv(u)s un Kuungs+myusu.*

Kā rādīts piemērā, teksta izruna dziesmā ir ļoti izmainīta no pirmreizēji rakstītā. Tas tāpēc, lai varētu to izdziedāt noteiktajā melodijā. Turklāt, katra panta dziedājuma melodija variē tekstam līdzī. Šādas dziesmas grupā var nodziedāt tikai pieredzējuši dziedātāji, kas dziesmas dziedājuši kopā ilgstoši, lai visi vienlaicīgi veidotu vienotu melodijas melizmātiku (sīkās variācijas) un teksta izrunu.

Atgriežoties pie veida, kā teicēja Margarita Šakina izdziedāja garīgo dziesmu tekstus, viņas melodiskais plūdums bija ļoti viegls un rotaļīgs, taču gandrīz neatkārtojams, ja vēlētos to nokopēt. Tieši šajā vieglumā izpaudās viņas gadiem koptās prasmes, kā arī personības starojums, par ko vairākkārtīgi ir stāstījuši cilvēki, kas viņu pazina.

Teicēja par savu dziedāšanas prasmi kā īpašu Dieva dāvanu intervijā teikusi: “Dziesma sirdi mierina un priecina, remdina arī, kad ir bēdas. Dziesma ir visdārgākais, kas ir manā dzīvē. Es domāju, ka daudziem, kuri mīl dziesmu – tautas dziesmu, tāpat garīgās dziesmas – dziesma ir galvenais. Kas dzied, tas divkārtīgi lūdzas. To arī baznīcā tikām dzirdējuši, ka dziedāt – tā ir liela Dieva dāvana. Es personīgi esmu ļoti laimīga, ka man Dievs devis tādu balsi” (Tāle Iveta, 2006).